

2 Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder

Jordbruksregion 2 *Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder* er den mest oppdyrka regionen i Norge, men dekker kun 4,3% av Norges landareal.

Innenfor *Østlandets og Trøndelags lavlandsbygder* ligger den marine grense høyere enn noe annet sted i landet, dvs. mellom 150 – 210 moh. Løsmassene består hovedsakelig av finkorna havavsetninger, med leirjord som vanligste jordart. Etter norske forhold har jordbrukslandskapet ofte et storskalapreg, men varierer fra vidstrakte slettebygder med åpent landskap til mer dalformede landskap med sjøer og elver og mer begrensede utsikter. Rolige, avrundete åser danner horisontene i landskapet. Et større område nord i regionen ligger over marin grense og består av et bølgende morenelandskap, også her med storskala og intensiv jordbruksdrift.

Etter at havet trakk seg tilbake som følge av landhevingen har mange av regionens leirrområder utviklet seg til mer kuperte erosjonslandskap. Her er det dannet typiske raviner hvor bratte leirbakker og smådaler veksler med mindre terrasser og sletter. Leirlandskapene generelt er oftest mer eller mindre oppstykket av grunnlendte, lave koller og åser, som enten er skogkledd i innlandet, eller nesten blankskurte på leirslettene nær havet. Stedvis har landskapet sprekkealstopografi, hvor et variert mønster av smale og oppstykkete leirsletter ligger mellom lave koller og åser.

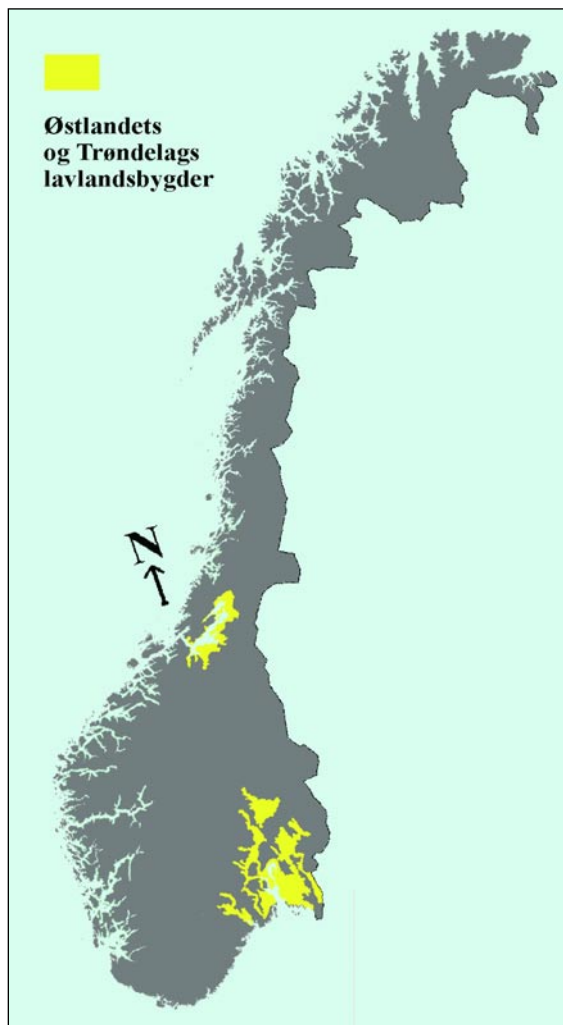
Enkelte områder på Østlandet særpreges av store innsjøer. Langsetter slike sjøer og i mange daldrag er terrenget gjerne småkupert og ravinert, ofte med innslag av oppstikkende fjell. Regionen har flere store elver som stedvis har dannet små og store elvesletter. Elvene slynger seg ofte vakkert gjennom leirjordlandskapet. I regionen finnes også flere store randmorener og breelvavsetninger som danner karakteristiske trinn og terrasser i landskapet.

I tillegg til leirjordsbygdene rommer regionen også flere av landets store jordbruksområder på kalkrik forvittringsjord og næringsrik morenejord. Landskapet her er vidt og åpent med svakt bølgende topografi med enkelte kuperte og småskalerte former som bryter storskalapreget. Vegetasjonen er overveiende boreonemoral (nordlige bar- og lauvskogssone) med dominans av barskog. Her er imidlertid også et godt innslag av edlere lauvtrær som lønn, alm, ask, hegg og eik på gunstige vokseplasser.

Klimaet er suboseanisk til kontinentalt på Østlandet. I Trøndelag mer oseanisk med høy nedbør. Vekstsesongen varierer fra 190-200 døgn i de sørligste områdene på Østlandet til 170-180 døgn i Trøndelag.

Jordbruksforhold

Jordbruksregionens mektige løsmasser skaper grunnlag for landets desidert største og mest sammenhengende jordbruksarealer. Av jordbruksregionens totalareal dekker dyrka mark vel 28,3 % (ca. 3 689 150 dekar), noe som er betydelig ut fra det forhold at Norges dyrkingsjord kun dekker 3,4 % av landets totalareal. Ingen andre jordbruksregioner i Norge gir et så sterkt inntrykk av brede, frodige og veldyrkede jordbrukslandskap som nettopp denne. Både ut fra dagens tilstand, men også i et historisk tilbakeblikk, bærer denne jordbruksregionen bud om velstand og gode livsbetingelser. Muligheten for en rasjonell maskinell drift har også ligget bedre til rette her enn i de øvrige regioner, både pga. landskapets naturgitte topografi og ut fra den jordbruksstilretteleggingen som omfattende bakkeplanering har gitt.

Figur 2. Utbredelse av jordbruksregion 2.

Gjennomsnittlig driftsstørrelse er på nær 200 dekar dyrka mark, noe som er langt større enn for noen andre av landets jordbruksregioner. Storskala preget jordbrukslandskap, enten i form av et åpent slettelandskap på leirjord, eller som vidstrakt bølgende jordbruksbygder på morenejord, har de største gårdene. I flere av disse vidstrakte jordbruksbygdene finnes gårdsbruk på over 500 dekar, noe som selv i europeisk målestokk kan anses som relativt stort. Av regionens 18 910 gårdsbruk med dyrka mark, har ca. 1 100 over 500 dekar dyrka mark (5,8 %), mens hele 5 900 mellomstore gårder (31,2 %) disponerer mellom 200 – 499 dekar.

Driftsstørrelsen varierer likevel forholdsvis mye, til tross for den høye andelen av store og mellomstore gårdsbruk. I deler av jordbruksregionen der topografien i seg selv er småskalert, samt i høyereliggende deler av regionen, er bruksstørrelsen vesentlig mindre. Dette gjelder bl.a. gårdsbruk på leirbakker i typiske erosjonslandskap, gårdsbruk i moreneområder med oppstikkende kalkrygger og gårdsbruk i områder som er sterkt oppstykket av koller og åsdrag.

De mindre gårdene ligger ofte i utkanten av mer vidstrakte jordbruksområder. Dette innebærer at ca. 8 300 gårder (44 % av regionens gårder) er småbruk, dvs. at driftsenhetene er under 100 dekar. I denne regionen var ellers husmannsvesenet mest utbredt, og mange av regionens minste gårder har et opphav som husmannsplasser under en av de større gårdene. I dag er dette også et viktig sosialhistorisk fenomen og enkelte eldre autentiske husmannsplasser er derfor blitt forsøkt bevart.

Et annet typisk karaktertrekk er regionens status som landets kornkammer. Ensidig kornproduksjon preger mange av jordbruksbygdene, og totalt nyttes ca. 70 % av åkerarealet (ca. 2 559 200 dekar) til korn og oljevekster. Likevel er regionens planteproduksjon mangfoldig, og ofte er enkeltområder spesialisert mot ulike produksjoner. Dette gjelder bl.a. potet og frukt/grønnsaker som bare dekker henholdsvis 2 og 1 % av regionens totale åkerjord, men hvor produksjonen likevel kan prege et distrikt. Potetbygder i Oppland, grønnsaksbygder i Østfold og jordbærbygder i Sør-Trøndelag er eksempler på dette.

Grasproduksjon dekker nesten 26 % (ca. 946 600 dekar) av dyrka marka, og grasarealene ses ofte i forbindelse med regionens husdyrbruk, særlig storfe og sau. Selv om regionen domineres av kornproduksjon, så finnes det likevel et betydelig antall med såkalte beitedyr her (dvs. storfe, sau, geit og hest). Her er storfeholdet størst (totalt 198 460 dyr), og til tross for en storstilt nedslakting av regionens storfe på 1960 tallet så finnes det fortsatt en del kjerneområder med mange melkebruk. Et slikt kjerneområde finnes bl.a. i indre deler av Østfold, hvor kyr på "utmarksbeite" bidrar til å opprettholde en av regionens mest særprega landskapstyper, nemlig snaubeita ravinelandskap. Også saueholdet er forholdsvis stort, med vel 166 360 dyr. Geiteholdet derimot er beskjedent, med kun 1 240 registrert dyr.

Store åkerflater er et kjennetegn for regionen, ofte visuelt avgrenset av laver åser. Fra Trøgstad kommune, Østfold og Verdal kommune, Nord-Trøndelag.

Husdyrbruka ligger ofte tettere i regionens mer perifere jordbruksområder der åkerstørrelsen er mindre, og ulike arronderings- og terrengforhold vanskeliggjør utstrakt maskinell åkerdrift. Det er *her* flesteparten av regionens små melkekyr besetninger finnes. Til forskjell fra storgårdene som ofte har dyra sine på kulturbeiter, så har mange perifere husdyrbruk også et særpreget beitelandskap. Dette fordi mer marginale og brattlendte areal her fortsatt nyttes som beiter. Når antall husdyrbruk går tilbake rammer det ofte gårder med de minste besetningene. Dette fører til at det tradisjonelle beitelandskapet også ofte forsvinner. Gjengroing av ravineområder er et eksempel på dette. Mange steder har dette medført at en for regionen tidligere særegen kulturlandskapstype har forsvunnet.

I de beste jordbruksbygdene er gårdsbebyggelsen gjerne prangende og med en bygningsmasse som ofte kan sies å høre hjemme i forgangne tider. Mange gårdstun er imponerende godt bevart. I tilknytning til tuna, finnes ofte velstelte hager, allèer, gårdsdammer og monumentale tuntrær som til sammen skaper et velstående preg. I mange bygdelag har også gamle gravhauger en sentral plass i jordbrukslandskapet.

Regionens husdyrbruk gikk dramatisk ned etter de store jordbruksomleggingene særlig på 1960-tallet, men fortsatt finnes det enkelte større kjerneområder med storfehold. Trøgstad kommune, Østfold. Mange av regionens sentrale jordbruksbygder ligger i dag i tett samblending med by- og tettsteder. Inderøy kommune, Nord-Trøndelag.